

GONDOLATOK A SZÍNHÁZRÓL A 2016–2017-ES ÉVAD VÉGÉN

Személyes évadimpresszióimat – és itt a személyesen van a hangsúly, erre szolt a megbízatás – mindjárt a végén kezdem. Lapzártá előtt nem sokkal mutatta be a K2 Színház a Szkénében új, *Holdkő* című előadását, melyben az alkotók Amerikában élő, többségükben 1956-ban disszidált, emigrált, kivándorolt – mikor hogy nevezik – magyarokkal készített interjúik alapján keresnek kapcsolódási pontokat intellektuálisan és érzelmileg a történelmi fordulóhoz, illetve próbálják megfogalmazni a nemzeti és személyes identitás mibenlétét, s a szabadságát. Nemcsak a mű egésze által, hanem konkrétan, a szó szoros értelmében is, az előkészítő munka során rögzített videofelvételeken. Ezek bejátszása adja az előadás egyik rétegét, a személyes, primer alkotói reakciók részben a frissen szerzett információkra, részben a körülöttünk lévő világ nyújtotta tapasztalatokra. A gyűrt lepedőként ráncolódó-hullámzó projektorok képe torzít, ahogyan némileg minden egyéni nézőpont is, óhatatlanul, nem tudhatván visszaadni az adott problémát, eseményt, történetet a maga teljességében. Tartalom és forma így erősítik egymást. A néző szabadsága ebben az előadásban egészen odáig terjed, hogy nemcsak az üres székek közül választhat szabadon, de maga helyezheti el kicsiny, támlátlan székét a térben, ahová akarja, s ahonnan reményei szerint látni fogja a falak mentén öt dobogón, öt kis pódiumon elhelyezkedő öt színészt.

A *Holdkő* születésének metódusa nem előzmények nélkül való a hazai dokumentumszínház fénykorában: súlyos társadalmi konfliktusok, megtörtént esetek, személyes vallomások, hivatalos iratok kapnak több-kevesebb írói segédlettel vagy csupán dramaturgi közreműködéssel színpadi formát. Ilyen volt a 2015-ben bemutatott *Az olaszliszakai* a Katona József Színházban, Borbély Szilárd írásaiból és az olaszliszakai lincselés bírósági tárgyalásainak dokumentumaiból drámai formát öltve, de tulajdonképpen már az *Illaberek* és a *Vörös* is 2013-ban (előbbi a Katona társulatának közös munkája, utóbbit – amely a szabadkai Népszínházzal koprodukcióban született – Brestyánszky Boros Rozália jegyezte); s jobbára ilyen módszerrel készülnek a K2-höz hasonlóan független formáció, a műfaj úttörőjének tekinthető PanoDráma előadásai is 2009 óta, azzal a különbséggel, hogy ezekben az alkotók többnyire szöveghűen használják a forrásokat, dokumentumokat, csupán a szelektálás, a szerkesztés eszközével élve, no meg természetesen a megjelenítéssel, megszólaltatással, meglevenítéssel.

A *Holdkő* oratorikus jellege, a komolyzenei koncertek muzsikusaiknak fellépő ruháit idéző estélyikben megjelenő szereplők némileg emlékeztetnek a Krétakör 2004-es *FEKETE-országára*, amely valós sms-ekből indult ki, s ugyancsak a társulat improvizációira épülő

kollektív alkotás lett – nem plágiumgyanú bejelentése akar ez lenni (tizenévesen tán nem is látták K2-ék az előadást), pusztán annak jelzése, hogy alig van új a nap alatt. Hogy tisztában vannak ezzel a K2-sök is, azt meggyőzően érzékeltette *Cájsütők, avagy a bizonytalanok* című ősbemutatójuk az évad elején, amelynek kiindulópontja éppen ez, hogy volt már minden előttük, és akkor mit is kéne és hogyan. A szellemes, öt százból szőtt ironikus-önironikus játékba öt drámára való ötlet van belegyömöszölve, továbbá a keretjáték a bulgakov-i időgéppel, s egy beszélgetés lehetősége és ígérete a színház mibenlétéről, funkciójáról, nézői elvárásokról és alkotói szándékokról az előadás után. A *Holdkő* egyfajta reflexiónak is tekinthető a *Cájsütők* által felvetett kérdésekre: közös gondolkodás, szeánsz egy olyan történelmi eseményről, helyzetről, amely tizenegy évvel a II. világháború után cseppet sem volt egyértelmű, és ma sem könnyen megítélhető, annak ellenére sem, hogy a 60. évfordulón a kormány a nemzeti egység szimbólumává igyekezett tenni. (Tíz évvel korábban, az 50. évfordulón, ellenzékben e politikai erőknél meg sem fordult a fejükben a nemzeti egység gondolata, e tárgyban sem.) A Závada Péter által színpadi szöveggé gyúrt interjúk alapján a rendezők, Benkó Bence és Fábíán Péter, valamint a fellépők, Boros Anna, Borsányi Dániel, Domokos Zsolt, Horváth Szabolcs, Piti Emőke és Viktor Balázs által létrehozott előadás egyik kulcsmondata, hogy 1956 nem jelentheti a közös nevezőt a magyarok számára, s kulcs gondolata, hogy ahány emlékező, annyi '56-kép – tegyük hozzá, a leszámoltakban is, hiszen ezek a család-történetek többnyire öröklődnek, sokszor már pusztán emóciók formájában. A kerek évfordulók, úgy tűnik, kedveznek a kérdésfelvetésnek: tíz évvel ezelőtt Térey János és Papp András *Kazamaták* című drámája jelentett revelációt a Katonában, s a Mohácsi testvérek, János és István, valamint Kovács Márton előadása Kaposváron, az *56 06 | örült lélek vert hadak*. Nem kisebbíti ez a *Holdkő* jelentőségét, őszinteségében rejlő erejét, de tény, s feltehetően finánciális ösztönzőkkel, pályázatokkal is összefügg. Tény ugyanakkor az is, hogy a rendszerváltás utáni történelmünk egyik sarkalatos kérdésévé vált a politika '56-hoz fűződő viszonya, s ahogy az államszocializmus idején, úgy ma is egyoldalú a hivatalos, törvénybe iktatott megítélése, csak most ellenkező előjelű. (Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az annak idején a kaposvári előadás körül kialakult botrány s a betiltatására tett kísérlet.) Ezért is fontos a K2 előadása, a benne megfogalmazódó igény az árnyalásra. A dokumentumszínház mind erőteljesebb tényező ugyanakkor némi alkotói türelmetlenségre is utal: az empirikus ábrázolás preferálása a drámai sűrítés intenzitása helyett az amúgy is kérészerű színházi előadás alapját képező mű maradandóságáról is lemond. Ami persze nem jelenti azt, hogy minden nem dokumentumokra épülő, eredendően színpadra szánt matéria eleve maradandó is volna. Aligha lesz az például az *56 csepp vér* című musical, amely ugyancsak az 50. évfordulóra született – akkor a Papp László Sportaréna-ban mutatták be, ebben az évadban, a 60. évfordulón pedig a székesfehérvári Vörösmarty Színház vitte színre Szikora János rendezésében. Új jelenség ez a rendszerváltás óta, s a politika erőszakosságának való megfelelési kényszert jelzi, hogy színházak előadásokat, rendezvényeket szentelnek történelmi évfordulóknak. Lehet ebben persze szándék az ünnepek méltóságának visszaadására, ellensúlyozandó a politikusok aktualizáló kampánybeszédeit, a musical azonban kevésbé alkalmas műfaj az árnyalt kérdésfelvetésre. A színészek-énekesek minden tehetsége, felkészültsége ellenére sztereotípiák, kétdimenziós alakok mozognak a színpadon az *56 csepp vér* előadásában. Azért is fájdalmas ez, mert a Vörösmarty Színház egyébként igen színvonalasan működik, amennyire ez követhető (de lehetőséget teremt arra, hogy követhető legyen a kritikusok számára, a meglehetősen nagy számú bemutató ellenére is). Elképzelhető persze, hogy a város egyetlen színházában, amelynek különböző érdeklődésű, ízlésű nézőrétegek igényeit kell kielégítenie, úgy gondolták, ezzel a művel mégiscsak tartalmasabb zenés kínálatot nyújtanak, mint valami könnyed bohósággal, hiszen voltaképp egy Rómeó és Júlia történetéről van szó. Magam akkor már inkább a gondolatlanság, a „felhőtlen” szórakoztatás híve va-

gyok, mint bonyolult problémák leegyszerűsítéséé. Az viszont kifejezetten kínos, amikor még az a szerény társadalomkritika is feláldoztatik a mindenáron nevetetés oltárán, ami eredendően benne van a műben, ahogy az a *Hello, Dolly!* esetében történt a szolnoki Szigligeti Színházban, Sente Vajk rendezésében. Az idei POSZT válogatási periódusának kezdetén bemutatott produkció harsánysága, izléstelen színvilága kiiktatott a kapitalizmus visszasságaiból eredő minden esendőséget, mindent, ami emberi, különböző mértékben megfosztva ezzel színészeit, Kertész Marcellát, Szolnoki Tibort, Járai Mátét, Jankovics Annát és Molnár Nikolettet az emberábrázolás lehetőségétől. Mindazonáltal a Thália Színházban ősszel, a Vidéki Színházak Fesztiválján aratot tomboló siker után Sente Vajknak és csapatának (a koreográfusnak s a tervezőknek) megadatott az újrázás lehetősége most áprilisban, ezúttal a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színházban.

Visszatérve a Vörösmarty Színházhoz, a hajdan, joghallgatóként avantgárd színházi csoportot szervező, Pécsen a Kamaraszínház művészeti vezetőjeként – ha csak rövid ideig is, de – izgalmas kísérleti műhelynek teret adó Szikora János Fehérváron érdekes, ha úgy tetszik, „kísérleti” *Három nővért* rendezett az évadban, hat nővérral és két Andrejvel, megkettőzve a testvéreket, akiknek fiatalabb és idősebb énjük is megjelent a színen, olykor egyszerre, egymással is polemizálva. A hús-vér én mindig cipőben, a megidézett rezonőr mezítláb – következetes volt ebben a rendezés, segítve a nézői befogadást. Mint ahogy abban is, hogy a színlapon megcserélte a lányok sorrendjét, feltehetően az idősebb „én”-eket játszó színésznők életkorának megfelelően: Tóth Ildikó Másája nyitja a sort, a darab végére igazgatónővé váló Olga a középső Prozorov lány, Töröcsik Franciska Irinája változatlanul a legfiatalabb. Még abban is konzekvens volt Szikora, hogy Natasát nem kettőzte, ő nem önflektáló lény, s vágyai rendre teljesülnek. S az is elfogadható, hogy a férfiakat nem érdeklí-érinti annyira az idő múlása, mint a lányokat, s a mozgásterük is más, mint a nőké, tehát ők sem kettőztettek, kivéve Andrejt, aki viszont ugyancsak „tülképzett”, érzékeny Prozorov. (A színészek, Szurcsík Ádám és Börcsök Olivér életkora azonban itt is némileg zavart keltett, oly igen egyívásúak.) A lányok fiatalabb és idősebb énje között azonban nem volt arányos a korkülönbség, hiszen az előbbieket egyetemisták játszották (Szász Júlia, Cseke Lilla Csenge és Kovács Panka), tehát nagyjából egykorúak, míg az utóbbiakat megszemélyesítő színésznők életkora jelentősen eltért egymástól. Az alapgondolat azért így is működött – talán túlságosan is –, a tapasztalt, megfáradt személyiség kiábrándult, keserű szembesülése egykori önmagával, vágyaival; s a fiatalokban fel-felbukkanó aggodalom, hogy eliramlik az élet, beteljesületlenül. Az előadás végén a színpad közepén csak a babakocsi maradt, benne a legkisebb Prozorovval, egy újabb életlehetőséggel – ki tudja, vajon neki sikerülhet-e.

És sikerülhet-e a *Minden jó, ha vége jó* ifjú párjának az élet, ha a párválasztás egyoldalú, ha nincs kitől használható tanácsot kérni, mert az egymást nem értés teljes: idős és fiatal meg sem próbálja megérteni a másikat. Zsámbéki Gábornak a válogatási periódusban, 2016 júniusában bemutatott Shakespeare-rendezése szívfájdító, mindenekelőtt a betegségéből Heléna jóvoltából felépülő francia király és a Bolond bölcsessége folytán (Szacsvey László és Bezerédi Zoltán nagyszerű alakításában), de a fiatalok, az elhunyt orvos édesapjának tudását megöröklő Heléna, Pálos Hanna és a szerelmét nem viszonzó Bertram, Kovács Lehel jövőjét illetően is. A cselszövés által elhált nászéjszaka tán meggyőzheti a kényszerűségből házasodott Bertramot, hogy nem is olyan szerencsétlen, mint hiszi, hogy nem járt rosszul a lánnyal, Heléna módszere – a férfi akarata ellenére őt kéri jutalmul férjnek a meggyógyított francia királytól – mégsem megnyugtató. A Picasso képeit idéző cirkuszi miliő értelmezhető úgy is, hogy „cirkusz az egész világ”..., de jelenlheti egyszersmind az artisták, mutatványosok mérhetetlen egymásrautaltságát is – ha valaki hibázik, nem csak ő issza meg a levét –, a generációk együttműködésének elengedhetetlen voltát.

Majdnem így jár, majdnem kényszerházasságot köt a *Szentivánéji álombéli* Hermia Demetriusszal, bár itt a férfi forszírozza a lány vonzalmának hiánya ellenére a frigyét. A Vígszínház előadásában a fiatal rendező, Kovács D. Dániel nézőpontja érvényesül, és ez sem megnyugtató, ám nem a tartalma, hanem annak hiánya miatt. Következmények nélkül való itt minden, a szerelem tárgyának hirtelen változásai bűbájosság révén csakúgy, mint a mesteremberek színházcsináló hevülete. Ami nem azt jelenti, hogy nem élvezetes, nem rendkívül mulatságos az egész, csak tét nélküli. Felhőtlen. Beszólások, kiszólások formájában – Nádasdy Ádám fordítását használva Závada Péter készítette a színpadi változatot – megemlíttetnek ugyan megszűnt, tönkretett független színházak és egyebek, fricskák formájában szó esik politika és színház viszonyáról – de ugyanúgy továbblépünk ezeken, ahogy eltűnik az öregség is egyik pillanatról a másikra, amit a két tündér, Kárpáti Pál és Rainer-Micsinyei Nóra próbál ki játszásiból, egyébként remekül, karakterisztikusan. Hajduk Károly ugyan lenyűgözően komolyan veszi a színházcsináló Zsindely szerepét, alakítása lendületes, szellemes, ironikus és önironikus, végtelenül finom, ízletes paródia, Hegedűs D. Géza tüneményesen bamba Gyaluként – együttérzést csak Varju Kálmán Cérnája kelt a maga mélységes keserűségével, mellőzöttségével –, de a közönségre a szó szoros értelmében is rendre kikacsintó előadás szípközös felszíne mögött nem nyílnak meg borzongató mélységek, talányok.

Mert színház és hatalom viszonya jó ideje kényszerű kérdése a magyar köz- és színházi életnek (melyek nem ritkán egymásba is fonódnak), nem meglepő, hogy az egyik legizgalmasabb „színház a színházban” játék, Spiró György drámája, *Az imposztor* színre került Tatabányán a Jászai Mari Színházban. Mert jóllehet maga a mű a hetvenes években fogant, érvényéből itt és most mit sem vesztett. A befogadását Tatabányán pedig még segítheti is, hogy a darabban a lengyel színészióriás, Bogusławski által elemzett Molière-dráma, a *Tartuffe* kitűnő előadása még mindig a színház repertoárján van, ugyancsak Szikszai Rémusz rendezésében, így könnyen követhetők a mintegy ars poeticaként megfogalmazott utalások. A kínálkozó párhuzam ugyanakkor megnehezíti a társulat dolgát, a remek *Tartuffe*-ben látható kiváló alakítások emlékét nehéz felülírnia közepszerű színészi játékkal a mindkét előadásban Elmira szerepét adó Major Melindának vagy Dorine-ként Danis Lídiának, Orgonként Megyeri Zoltánnak, az anyjaként, Pernelle-néként Bajcsay Máriának, Cléante-ként Kardos Róbertnek, Damisként Dévai Balásznak. Nem is igen sikerül. Csapatként, társulatként inkább alázattal szekundálnak Fodor Tamás nagyszerű Bogusławskijának. Fodor maga is emblematisz színházcsináló, meglehetősen független színházi, közsínházi és politikai tapasztalatokkal. Együttműködésük Szikszai Rémusszal – *Caligula helytartója, I. Erzsébet* a Székényben, és most *Az imposztor* Tatabányán – színészi pályája fénykorát jelenti.

Eszembe jut egy kisvárdai nagy veszekedésünk, amikor Fodor Tamás a zsűri elnöke volt a Határon Túli Magyar Színházak Fesztiválján, magam a találkozó egyik szervezője. Egy idős színész díjazásán méltatlankodtam, úgy érezvén, nem azt az értékrendet erősíti a zsűri ezzel az elismeréssel, amelyet fontosnak tartottunk volna visszaigazolni, a friss szellemet, színházi látásmódot. Nemrégiben egy bábelőadás is előhívta bennem ezt az emléket, *Az időnk rövid története* című, a Vaskakas Bábszínház és az ESZME (Európai Szabadúszó Művészek Egyesülete) közös produkciója. Négy fiatal színész, Andrusko Marcella, Pallai Mara, Szolár Tibor és Teszárek Csaba négy idős embert formázó bábnak – a rendező, Hoffer Károly műremekei – adja a lelkét, empátiáját, fiatalkori énjét. A rendkívül egyszerű, négy görgethető, összetolható asztalkán zajló kalandos, mulatságos és szívszorító történet az öregség elfogadásáról szól, megértéséről, megértetéséről – hogy nem csak a húszéveseké... (Az asztalkákról eszembe jutott *Az imposztor* díszlete is, amely ugyancsak görgőkkel ellátott színházi öltözőasztalok mobilizálásával formálódik találékonysággal, szellemesen, hol szobát építve, hol falat, takarást.) Az előadás olykor vaskos humora, máskor szelíd, gyengéd ironiája egyszerűen lefegyverző. Amikor a toloszék, ma-

gányos, depressziós öregúr többször megküzd a WC és a telefon – nincs neki mobilja – távolságával, hogy végül a sunyiba küldje a sportcikket reklámozó telefonálót, nevetve sír az ember. És eszébe jut *A hosszú élet* című előadás a litván Alvis Hermanis rendezésében, ez a Budapesten a Kortárs Drámafesztivál keretében 2005-ben látott felejthetetlen lírai groteszk az élet értelmének, minőségének átrendeződéséről, átértékelődéséről az évek múlásával. Ilyesmí szellemű s minőségű ez a bábelőadás is, amelyben Tennyson *Ulysses*ének sorai Fodor Tamás hangján szólnak meg.

Hasonló a célja a celldömölki Soltis Lajos Színház *Hantocska* című előadásának, egy nehezen fölfogható, megérthető, elfogadható jelenség, létállapot, a halál közelebb hozása gyerekekhez és felnőttekhez egyaránt. A K2 Színházzal közös, Benkó Bence és Fábíán Péter rendezte, a Soltis Lajos Színház társulatával közösen létrehozott produkció megszüntetve őrzi meg a népmesei hagyomány legfontosabb elemeit, a mához közelítve a történetet, Kaszasképző Szakiskolával – itt lehet kitanulni, hogyan kell szakszerűen magukkal vinniük a végzeteknek az arra megéretteket –, cseppet sem hősie, szemüveges, filozkópú lovaggal, focirajongó királylánnyal. A történet, a mese nyelve és előadásmódja egyként könnyed, lenyűgöző, magával ragadó – magától értetődő. Nagyszerű találkozása ez a hosszú évek óta kimagasló színvonalú Soltis Lajos Színháznak és a K2 „motorjaiként” működő rendezőpárosnak. A Nagy Gábor vezette celldömölki társulat maga neveli, képezi utánpótlását, olyan szakemberek segítségével többek közt, mint Ecsedi Erzsébet, Katona Imre, Somogyi István, a haláláig a csapattal sokszor együtt dolgozó Solténszky Tibor. S olyan revelatív előadások a pillérei ennek a társulati létezésnek, mint az *Álomevő*, a *Csongor és Tiünde* vagy a *Menedék*, amelyek mind tágították, gazdagították az együttes színházi formanyelvét. Az újak szinte észrevétlenül nőnek bele a társulatba, nőnek fel az olyan „öregkekhez”, mint a *Hantocska*ban Pus Katus Halálnótanárnót játszó Nagy Zsuzsi vagy a Nép Ágostont és Genny Albertet adó Bruckner Roland. Ma már egyenrangú játszótárs Alexander lovagként Sipos László, Stréber Erikként és Koboldként Piller Ádám, és felszabadító erővel hatott ez a munka Tóth Ákosra, aki korát meghazudtoló bölcsességgel, érzékenységgel játssza a halállal lassacskán megbékélő Ubul királyt.

A társulat másik fontos idei bemutatója Martin McDonagh *Vaknyugat* című drámájának Nagy Péter István rendezte előadása, amelyben a rettenetes testvérpárt a már említett Bruckner Roland és az ugyancsak a társulatban felnőtt, színésszé érett Pesti Arnold játssza, Welsh atyát Temesi Zsolt, Kicsilányt Horváth Viktória, aki 2006 óta a Soltis Lajos Színház tagja. De itt nőtt föl színészként a rendező is, aki egy izgalmas *Woyzeck* után másodszer rendez „anyaszínházában”, amúgy momentán a Színház- és Filmművészeti Egyetem fizikai színház-rendező szakos hallgatója, miután gyakornokoskodott ösztöndíjjal a Nemzeti Színháznál is. Az előadásnak sikerül realizmus és szürreál különös világát megteremteni, mindenekelőtt a díszlettel s az olykor felbukkanó bohókás ír zenészekkel – fölöslegese, hát és következtelenek is a színház a színházban jellegű kiszólások. A színészi játék ereje szerencsére feledteti ezeket, marad a rémület, hiszen két fiatal ember életfogytig tartó kíméletlen játéka a perspektíva.

A Soltis Lajos Színház megnyerő szellemiségű, igazi műhely, komoly repertoárral rendelkező, tájelőadásokat tartó profi színház, amelynek egyetlen esélye, hogy megőrizze önmagát, ha a függetlenség nehéz kenyerét eszi, addig ugyanis talán nem vet szemét rá senki politikai hátszéllel, politikai indíttatással.